

Κάλλια Χατζηγιάννη

Οδηγία 2003/98 για την «περαιτέρω χρήση της πληροφορίας στον δημόσιο τομέα» και δικαίωμα πληροφόρησης

Είναι γνωστός ο ρόλος που παίζουν τα αρχεία στην ενίσχυση της δημοκρατίας και της πολιτιστικής ταυτότητας, δεδομένου ότι αποτελούν βάση για τη λήψη αποφάσεων στο δημόσιο τομέα, από τη μια, και ζωτικό στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός έθνους, από την άλλη. Συνεπώς, το θέμα της πρόσβασης, επιστημονική απαίτηση αλλά και πολιτικό δικαίωμα, όπως και με άλλη ευκαιρία η αρχειακή κοινότητα έχει επισημάνει, έχει τεράστια σημασία όσον αφορά τόσο τα δικαιώματα των πολιτών, όσο και την προαγωγή της έρευνας.

Η οδηγία για την “περαιτέρω χρήση πληροφοριών του δημόσιου τομέα”, όπως είναι ο τίτλος της, πριν καν αντιμετωπιστούν ικανοποιητικά σε όλες τις χώρες της ΕΕ τα προβλήματα της πρόσβασης στα αρχεία των δημοσίων φορέων παραγωγών και σε εκείνα που απόκεινται στις αρχειακές υπηρεσίες, έρχεται να θέσει επιτακτικά το ζήτημα της εμπορικής εκμετάλλευσής τους.

Σύντομη παρουσίαση του περιεχομένου της οδηγίας

Κεντρικός στόχος της Οδηγίας είναι η δημιουργία αγοράς πληροφοριών η οποία θα βασίζεται στις «πληροφορίες του δημόσιου τομέα». Η οδηγία τονίζει τη σημασία πληροφοριών αυτών, καθορίζει το αντικείμενο και το πεδίο εφαρμογής των διατάξεών της, τους όρους της «περαιτέρω χρήσης», καθώς και ζητήματα που έχουν σχέση με την πνευματική ιδιοκτησία, τα προσωπικά δεδομένα κ.λπ.

Στην οδηγία δηλώνεται ότι δεν θίγεται το επίπεδο προστασίας των φυσικών προσώπων από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και ότι δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις της σε περιπτώσεις όπου απαραίτητη προϋπόθεση της πρόσβασης είναι η απόδειξη εννόμου συμφέροντος.

Αναλυτική παρουσίαση της οδηγίας έχει γίνει από τον κ. Ιω. Ιγγλεζάκη στο 1^ο τχ. της Ελληνικής Επιθεώρησης Ευρωπαϊκού Δικαίου (Ιω. Ιγγλεζάκης, «Περαιτέρω χρήση των πληροφοριών του δημοσίου τομέα: Η Οδηγία 2003/98 και η προοπτική ενσωμάτωσής της στο ελληνικό δίκαιο», Ελληνικής Επιθεώρησης Ευρωπαϊκού Δικαίου, τχ. 1/2005, σ. 221-236).).

Ζητήματα ορολογίας

Ξεκινώντας από το θέμα των όρων που χρησιμοποιούνται στο κείμενο της οδηγίας, ίσως δεν είναι περιττό να σταθούμε σε ορισμένα ζητήματα.

1. Περαιτέρω χρήση / πληροφοριακή ή δευτερογενής αξία

Για τους επαγγελματίες του χώρου, η πληροφοριακή ή δευτερογενής αξία του αρχειακού υλικού, ως κατηγορία της αρχειακής αξίας, είναι ευρύτερη έννοια, είναι η αξία η οποία πηγάζει από τις πληροφορίες που παρέχουν τα αρχεία και είναι χρήσιμη για την έρευνα, ανεξάρτητα από την αποδεικτική, πρωταρχική τους αξία. Έτσι, τα αρχεία συχνά περιέχουν πληροφορίες πρόσφορες για ερευνητική χρήση που είναι ανεξάρτητη από το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκαν.

Στην οδηγία ως «περαιτέρω χρήση» «νοείται η χρήση, από φυσικά ή νομικά πρόσωπα, εγγράφων που βρίσκονται στην κατοχή φορέων του δημόσιου τομέα για εμπορικούς ή μη εμπορικούς σκοπούς, εκτός του αρχικού σκοπού στα πλαίσια της δημόσιας αποστολής για τον οποίο παρήχθησαν τα έγγραφα» (άρθρο 2 παρ.4). Πιο κάτω όμως σημειώνεται: «Οι δραστηριότητες που δεν εμπίπτουν στο πεδίο της δημόσιας αποστολής περιλαμβάνουν κατά γενικό κανόνα την παροχή εγγράφων που παράγονται και χρεώνονται σε αποκλειστικά εμπορική βάση και τα οποία βρίσκονται σε ανταγωνισμό με άλλα έγγραφα στην αγορά».

Ως έγγραφο δε ορίζεται «κάθε περιεχόμενο, ανεξάρτητα από το χρησιμοποιηθέν υπόθεμα γραμμένο σε χαρτί ή αποθηκευμένο υπό ηλεκτρονική μορφή ή με ηχητική, οπτική ή οπτικοακουστική εγγραφή», επομένως με τον όρο «έγγραφο» νοούνται προφανώς, πέραν της «πληροφορίας», και έργα, μεταδεδομένα, βάσεις δεδομένων κ.λπ..

2. Περαιτέρω χρήση / εμπορική εκμετάλλευση

Στην πορεία μέχρι την έγκριση του τελικού κειμένου, ο όρος «εμπορική εκμετάλλευση», που συνυπήρχε με τον όρο «περαιτέρω χρήση», απαλείφθηκε από τον τίτλο, παρόλο που από το περιεχόμενο της οδηγίας είναι εμφανές ότι η κύρια στόχευσή της παραμένει η εμπορική εκμετάλλευση.

3. Πρόσβαση / Εμπορική εκμετάλλευση

Σε ό,τι αφορά τους όρους «πρόσβαση» και «εμπορική εκμετάλλευση», που ασφαλώς δεν είναι ταυτόσημοι, ο όρος «πρόσβαση» χρησιμοποιείται κυρίως όταν πρέπει να δικαιολογηθεί η ανάγκη που οδήγησε στην έκδοσή της οδηγίας, προκειμένου να εξασφαλισθεί και η κοινωνική συναίνεση και να συσκοτισθούν, πιστεύω, άλλα αρνητικά σημεία της οδηγίας.

4. Εμπορευματοποίηση

Οι όροι που χρησιμοποιούνται τόσο στο κείμενο της οδηγίας όσο και σε άλλα ανάλογα κείμενα είναι ενδεικτικοί της φιλοσοφίας της: εμπόριο, οικονομία ή αγορά της γνώσης, βιομηχανία περιεχομένου, βιομηχανία του πολιτισμού κ.λπ. Με άλλα λόγια, η οδηγία εκδόθηκε σε ένα περιβάλλον ολοένα και μεγαλύτερης τάσης εμπορευματοποίησης κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών και η εφαρμογή της θα έχει αρνητικές συνέπειες τόσο για τους δημόσιους φορείς παραγωγούς αρχείων, τους αρχειακούς φορείς, τις βιβλιοθήκες, τα εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα (έστω και αν προς το παρόν αυτές οι κατηγορίες φορέων εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της), όσο και για την κοινότητα των ερευνητών και το ευρύτερο κοινό.

Δημόσιος και ιδιωτικός τομέας

Από τα πιο συχνά επιχειρήματα υπέρ της εμπορικής εκμετάλλευσης των δημόσιων αρχείων είναι αυτά που μιλούν για ανταγωνισμό, έλλειψη ισότητας ευκαιριών ανάμεσα στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα κ.λπ. Οι δύο πλευρές όμως εξυπηρετούν, θεωρητικά τουλάχιστον, διαφορετικούς στόχους και δεν μπορούν να εξισωθούν: ο μεν δημόσιος τομέας ασκεί (ή θα έπρεπε να ασκεί) τις λειτουργίες του προς το δημόσιο συμφέρον, ενώ η εμπορική ιδιωτική εταιρεία που λειτουργεί με τους κανόνες της αγοράς έχει σκοπό το κέρδος και όχι το δημόσιο συμφέρον.

Υποστηρίζεται επίσης ότι η περαιτέρω χρήση της πληροφορίας του δημόσιου τομέα θα συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη. Στην πραγματικότητα, αυτό στο οποίο αναφέρονται τα σχετικά κείμενα είναι η «ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας». Οι δυο όροι όμως δεν είναι ταυτόσημοι. Σε μελέτη μάλιστα του IOBE για την επιχειρηματικότητα διαπιστώνεται πως «οι χώρες με τον υψηλότερο δείκτη επιχειρηματικότητας έχουν γενικά χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης». «Ο υψηλός δείκτης, λένε οι ερευνητές, δεν υπονοεί κάτι απαραίτητα θετικό για μια συγκεκριμένη χώρα».

Συχνό είναι επίσης το επιχείρημα της ανεπάρκειας του δημόσιου τομέα: Ο δημόσιος τομέας, λένε, μπορεί να προσφέρει τα δεδομένα και ο ιδιωτικός την τεχνογνωσία. Ο ιδιωτικός τομέας μπορεί να δημιουργήσει προϊόντα προστιθέμενης αξίας που δεν μπορεί να παράσχει μόνος του ο δημόσιος. Οι περιορισμένες δυνατότητες περαιτέρω χρήσης των πληροφοριών του δημόσιου τομέα οφείλονται, μεταξύ άλλων, λένε, στις «ενημερωτικές ανεπάρκειες του ίδιου του δημόσιου τομέα». Καμιά συζήτηση όμως δε γίνεται σχετικά με το ποιος ευθύνεται γι' αυτές τις ανεπάρκειες, ποια πολιτική τις δημιούργησε.

Ζητήματα πνευματικής ιδιοκτησίας

Στην οδηγία διευκρινίζεται ότι από το πεδίο εφαρμογής της εξαιρούνται ρητά τα «έγγραφα για τα οποία τρίτοι διαθέτουν δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας» (άρθρο 1 παρ. 2 περ. β). Δεν υπάρχει όμως αντίστοιχη εξαίρεση που να καλύπτει τα έγγραφα για τα οποία οι ίδιοι οι δημόσιοι φορείς είναι κάτοχοι δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.

Το κείμενο προβλέπει ότι η οδηγία «δεν επηρεάζει υφιστάμενα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας φορέων του δημόσιου τομέα ούτε περιορίζει την άσκηση των εν λόγω δικαιωμάτων κατ' ουδένα τρόπο πέραν των ορίων που τίθενται με την παρούσα οδηγία». Αλλά αμέσως πιο κάτω σημειώνεται: «Οι φορείς του δημόσιου τομέα θα πρέπει να ασκούν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τους κατά τρόπο που να διευκολύνει την περαιτέρω χρήση», πράγμα που έχει σχέση ασφαλώς με τη χρέωση τελών, δηλαδή με τα περί «οριακού κόστους» και «εύλογης απόδοσης της επένδυσης», όπως θα δούμε πιο κάτω.

Όλα αυτά, παρά τη δήλωση ότι «οι υποχρεώσεις που επιβάλλονται από την παρούσα οδηγία θα πρέπει να ισχύουν μόνο στο βαθμό που συμβιβάζονται με τις διατάξεις διεθνών συμφωνιών για την προστασία δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, ιδίως της σύμβασης της Βέρνης για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων (“σύμβαση της Βέρνης”) και της συμφωνίας για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τον τομέα του εμπορίου (“συμφωνία TRIPS”).

Το ζήτημα γίνεται ασφαλώς σοβαρότερο, δεδομένου ότι, όπως προφανώς θα μας πει και ο κ. Τσιαβός αργότερα, «η ανάγκη ψηφιοποίησης υπάρχοντος αναλογικού υλικού και η δημιουργία αρχείων λογισμικού υπαγορεύει ένα διαφορετικό ρόλο για Βιβλιοθήκες και Αρχεία -και για όλο και περισσότερους δημόσιους φορείς, θα συμπλήρωνα- όχι πλέον μόνο ως διαχειριστών πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά και δημιουργών ή ως ενεργών υποδομών για τη δημιουργία πνευματικής ιδιοκτησίας».

Εξάλλου, όπως έχει σημειωθεί, όλα αυτά δείχνουν ότι στην πραγματικότητα η Επιτροπή «είναι έτοιμη να αγνοήσει την κατοχή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας από δημόσιους φορείς, προκειμένου να επιτύχει τους πολιτικούς και οικονομικούς της στόχους».

Από τα κύρια ζητήματα που προβάλλονται είναι τα περί «τεράστια εμπόδια» που δημιουργεί το copyright του δημοσίου, τα τέλη που χρεώνονται για εμπορική εκμετάλλευση της δημόσιας πληροφορίας κ.λπ. Όμως μπορούμε να δούμε τα πιο πάνω ζητήματα ανεξάρτητα από το γεγονός ότι σήμερα υπάρχει ταυτόχρονα και μια ολοένα και μεγαλύτερη

τάση ενίσχυσης της πνευματικής ιδιοκτησίας στον ιδιωτικό τομέα, καθ' υπαγόρευση ισχυρότατων λόμπι, όπως αποδεικνύει και η μεγάλη συζήτηση που έχει ανοίξει αυτές τις μέρες στη Γαλλία, με αφορμή τη συζήτηση και ψήφιση από τη γαλλική Βουλή του νόμου για τα δικαιώματα του δημιουργού και τα συγγενικά δικαιώματα στην κοινωνία της πληροφορίας;

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της εταιρείας Bureau van Dyk Electronic Publishing. Πριν από μερικά χρόνια, για λογαριασμό και με χρηματοδότηση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, δημιούργησε ένα CD ROM για τη βάση δεδομένων Comext. Αργότερα, η εταιρεία ζήτησε να δημιουργήσει ένα αναπτυγμένο προϊόν, αποκτώντας όμως copyright στα δεδομένα. Το καλοκαίρι του 2000, παρά τα επανειλημμένα αιτήματα της εταιρείας, η Επιτροπή αρνήθηκε με το σκεπτικό ότι κάτι τέτοιο θα έθετε σε κίνδυνο τα έσοδα από το ίδιο της το προϊόν.

- Εξίσου χαρακτηριστικό είναι και το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν σήμερα πολλά εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα. Όπως έχει τονιστεί και από τις διεθνείς ενώσεις των επαγγελματιών του χώρου (EBLIDA κ.λπ.), και παρά τις όποιες βελτιώσεις, τα αποτελέσματα των ερευνών που χρηματοδοτούνται από το δημόσιο κορβανά πρέπει να ξαναγοράζονται σε υψηλές τιμές από τρίτους εμπορικούς φορείς (μέσω υψηλών συνδρομών στους εκδότες), προκειμένου τα ιδρύματα που έχουν χρηματοδοτήσει τις έρευνες να έχουν πρόσβαση -και μάλιστα περιορισμένη- στα συμπεράσματά τους.

Τέλη

Σε ό,τι αφορά τη χρέωση για την «περαιτέρω χρήση», η οδηγία προβλέπει ένα συνολικό οριακό έσοδο που δεν θα υπερβαίνει το κόστος συλλογής, παραγωγής, αναπαραγωγής και διάδοσής τους, συμπεριλαμβανομένης μιας εύλογης απόδοσης της επένδυσης» (άρθρο 6). Ωστόσο, η έκθεση van Velzen πρότεινε την κατάργηση της αναφοράς στην «εύλογη απόδοση της επένδυσης», αλλά η τροποποίηση δεν έγινε δεκτή. Το ζήτημα όμως «των συνεπειών της εφαρμογής των αρχών που διέπουν τη χρέωση» είναι και αυτό υπό επανεξέταση πριν από την 1 Ιουλίου 2008.

Αν οι δημόσιοι φορείς, λένε, εγκατέλειπαν την πρακτική είσπραξης τελών για την εμπορική εκμετάλλευση του υλικού, αυτό θα απέφερε πρόσθετα έσοδα από τη φορολόγηση των σχετικών προϊόντων που θα παράγονταν, έσοδα μεγαλύτερα από τα τέλη που καταβάλλονται για τη δημόσια πληροφορία. Περίεργοι λογαριασμοί... Ποιον άραγε θα βαρύνει αυτή η φορολογία;

Σε ό,τι αφορά την εμπορική και μη εμπορική χρήση, δεν υπάρχει ρητή και με επιτακτικό τρόπο διατυπωμένη διάκριση για την αντιμετώπιση των δύο περιπτώσεων, αλλά το ζήτημα τίθεται σε καθαρά δυνητική βάση: «δεν θα πρέπει [...] να εμποδίζεται η θέσπιση διαφοροποιημένης πολιτικής τελών για εμπορική και μη εμπορική περαιτέρω χρήση», λέει η οδηγία.

Εντελώς διαφορετική οπτική και φιλοσοφία έχει η Σύσταση R (2000) 13 για μια ευρωπαϊκή πολιτική πρόσβασης στα αρχεία και το κείμενο Access to Archives. A handbook of guidelines for implementation of Recommendation No R (2000) 13 on a European policy on access to archives, προϊόν τετραετούς εργασίας με την υποστήριξη του Διεθνούς Συμβουλίου Αρχείων. Στη σύσταση σημειώνεται ότι «η πρόσβαση (αλλά όχι εκμετάλλευση) στα αρχεία είναι μέρος της λειτουργίας των δημόσιων αρχειακών υπηρεσιών και για το λόγο αυτό δεν θα πρέπει να χρεώνονται τέλη». Για υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας, όπως, για παράδειγμα, η παροχή αντιγράφων ή η χρήση ειδικού τεχνικού εξοπλισμού, η επιβολή τελών μπορεί να επιτρέπεται. Ωστόσο, τονίζεται, «είναι σε όφελος της προόδου της έρευνας το να παραμείνουν τα τέλη σε ένα επίπεδο που να ανταποκρίνεται στη μέση οικονομική κατάσταση των ερευνητών και έτσι να αποφευχθεί η εμφάνιση ενός νέου είδους διάκρισης».

Αυτό ακριβώς το είδος -περαιτέρω- διάκρισης υπάρχει κίνδυνος να εμφανισθεί, στο όνομα δηλαδή της -δήθεν- ισότητας να δημιουργηθούν μεγαλύτερες ανισότητες.

Είναι γνωστό ότι σε πολλούς φορείς δεν υπάρχουν σαφώς διατυπωμένες πολιτικές σε ό,τι αφορά την τιμολόγηση για εμπορική και μη εμπορική χρήση. Είναι επίσης γνωστή ότι η γενική τάση: να πληρώνονται υπηρεσίες για τις οποίες έχουν ήδη φορολογηθεί οι πολίτες (ανταποδοτικά τέλη, αποφάσεις ίδρυσης δημοσίων και δημοτικών ΚΕΠ, όπου ρητά ορίζεται ότι από ένα χρονικό διάστημα και μετά, οι παρεχόμενες υπηρεσίες θα βασίζονται στην ανταποδοτικότητα κ.λπ.).

Αν ελαχιστοποιηθούν τα έσοδα των δημοσίων φορέων τα οποία προέρχονται από την είσπραξη τελών για εμπορική χρήση, σε συνδυασμό και με τις περικοπές δαπανών για τους δημόσιους φορείς, οι τελευταίοι, προκειμένου να επιβιώσουν, θα αναγκαστούν πιθανότατα να γενικεύσουν την επιβολή τελών και σε κατηγορίες οι οποίες προηγουμένως είχαν ελεύθερη ή έναντι πολύ μικρού αντιτίμου πρόσβαση (ερευνητές, εκπαιδευτική κοινότητα, πολίτες). Επομένως θα δημιουργηθεί μια νέα διάκριση εις βάρος της ελεύθερης δημόσιας χρήσης του αρχειακού υλικού.

Στη Γνωμοδότηση της Επιτροπής των Περιφερειών για την «Πρόταση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την περαιτέρω χρήση και εμπορική

εκμετάλλευση του δημόσιου τομέα» σημειώνεται: Η Επιτροπή ανησυχεί «για την εν δυνάμει οικονομική αξία των προϊόντων που παράγονται με την εκμετάλλευση των πληροφοριών του δημόσιου τομέα, η οποία και ενδέχεται να περιορίσει σημαντικά τη γενικευμένη χρήση αυτών των προϊόντων».

Ωστόσο, μια πολιτική πρόσβασης που δε δίνει και τα μέσα και τις κατάλληλες συνθήκες είναι κενή περιεχομένου, αυτό που ενδιαφέρει δηλαδή είναι το συγκεκριμένο περιεχόμενο της ελευθερίας πρόσβασης.

Έτσι, είναι πιθανό να έχουμε πρόσβαση δύο ταχυτήτων και πολίτες δύο κατηγοριών: Αυτοί που θα έχουν δωρεάν ή με σχετικά μικρό κόστος πρόσβαση στην πληροφορία μέσω των υπηρεσιών που προσφέρουν οι δημόσιοι φορείς, θα έχουν κακής ή τουλάχιστον λιγότερο καλής ποιότητας πρόσβαση, αφού οι ελλείψεις -ως απόρροια συγκεκριμένης πολιτικής- του δημόσιου τομέα δε θα του έχουν επιτρέψει την παροχή υπηρεσιών όπως π.χ. πρόσβαση σε online βάσεις δεδομένων κ.λπ., υπηρεσίες που ούτως ή άλλως είναι στην αποστολή αυτών των φορέων. Όσοι πάλι θα μπορούν να διαθέσουν χρήματα για να αγοράσουν τα προϊόντα που έχουν παραχθεί από τις εταιρείες με βάση την «πληροφορία του δημόσιου τομέα», θα έχουν καλύτερη ποιότητα πρόσβασης.

Αυτό, πέραν των άλλων θα οδηγήσει σε περαιτέρω υποβάθμιση των δημόσιων φορέων που θα εμφανίζονται ως «άχρηστοι», πράγμα που θα τους έκανε ακόμη πιο ευάλωτους σε ό,τι αφορά τη διατήρηση του δημόσιου χαρακτήρα τους.

Οι συνέπειες για τα αρχεία

Στο άρθρο 2 αναφέρονται οι εξαιρέσεις που περιορίζουν το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Στις εξαιρέσεις συμπεριλαμβάνονται τα έγγραφα που βρίσκονται στην κατοχή εκπαιδευτικών ερευνητικών και πολιτιστικών ιδρυμάτων (σχολεία, πανεπιστήμια, ερευνητικές εγκαταστάσεις, αρχεία, βιβλιοθήκες κ.ά.), καθώς και εκείνων που βρίσκονται στην κατοχή πολιτιστικών ιδρυμάτων (μουσεία, βιβλιοθήκες, αρχεία, ορχήστρες, λυρικές σκηνές, χοροδράματα και θέατρα).

Ωστόσο, οι εξαιρέσεις αυτές δεν ήταν εξαρχής δεδομένες, όπως δεν είναι δεδομένο ούτε ότι θα εξακολουθήσουν να υφίστανται στο μέλλον. Στην πορεία μέχρι την έκδοση του τελικού κειμένου, προτάθηκε από την έκθεση van Velzen η κατάργηση των πιο πάνω εξαιρέσεων. Χάρη και στην αντίδραση των ενδιαφερομένων φορέων και των ενώσεών τους διεθνώς, οι εξαιρέσεις παρέμειναν. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με το άρθρο 13, το πεδίο

εφαρμογής της οδηγίας θα επανεξεταστεί πριν από την 1 Ιουλίου 2008. Εξάλλου δεν μπορούμε να προεξοφλήσουμε τι θα συμβεί κατά την ενσωμάτωση της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο

Οι συνέπειες από μια ενδεχόμενη κατάργηση αυτών των εξαιρέσεων θα είναι σημαντικές. Βεβαίως, Βιβλιοθήκες, Αρχεία, μουσεία κ.λπ. δεν είναι μαγαζιά, όπως τελευταία αρέσκονται να τα αποκαλούν πρωτοκλασάτα στελέχη διαφόρων φορέων, δεν είναι λοιπόν μαγαζιά που πρέπει να βγάζουν τα λεφτά τους με όρους της αγοράς, αλλά φορείς που διαχειρίζονται κοινωνικά αγαθά. Ωστόσο είναι γνωστό ότι η κρατική πολιτική (και όχι μόνο στη χώρα μας) και οι περικοπές δαπανών στο δημόσιο τομέα δυστυχώς οδήγησαν και οδηγούν όλο και περισσότερα από αυτά τα ιδρύματα να αναζητήσουν τρόπους εξασφάλισης πόρων με ίδιες δυνάμεις, συχνά, στη βάση της εμπορικής εκμετάλλευσης υλικού που διαχειρίζονται. Σε περίπτωση κατάργησης των εξαιρέσεων, οι πόροι αυτοί κινδυνεύουν με δραματική μείωση ή και εξαφάνιση.

Ενδεικτική των τάσεων που επικρατούν, της τύχης που επιφυλάσσουν στους φορείς για τους οποίους συζητάμε, αλλά και του τι μπορεί να συμβεί κατά την ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο, όταν ορισμένα ζητήματα ρυθμίζονται δυνητικά μόνο, είναι η περίπτωση της συζήτησης στη γαλλική βουλή του νόμου για τα δικαιώματα του δημιουργού και τα συγγενικά δικαιώματα στην κοινωνία της πληροφορίας. Κατά τη συζήτηση προτάθηκε να συμπεριληφθούν στις εξαιρέσεις βιβλιοθήκες, Αρχεία, κέντρα τεκμηρίωσης κ.λπ., όπως έδινε τη δυνατότητα η σχετική οδηγία της ΕΕ. Χαρακτηριστική, λοιπόν, για την τύχη που επιφυλάσσεται στους αρχειακούς -και όχι μόνο- φορείς ήταν η απάντηση του υπουργού Πολιτισμού της Γαλλίας, μιας χώρας μάλιστα με σημαντική αρχειονομική παράδοση: Η επέκταση του καταλόγου των εξαιρούμενων οργανισμών στις αρχειακές υπηρεσίες δεν είναι επιθυμητή, διότι η κύρια αποστολή αυτών των φορέων είναι η φύλαξη και όχι η διάδοση έργων και τεκμηρίων. Η δήλωση αυτή προκάλεσε, εννοείται, τις έντονες διαμαρτυρίες των συναδέλφων μας γάλλων αρχειονόμων, αλλά και σημαντικών προσωπικοτήτων της γαλλικής κοινωνίας που εντάσσονται στην ισχυρή κίνηση για την υπεράσπιση των αρχείων στη Γαλλία.

Η οδηγία από την πρώτη στιγμή συνάντησε την αντίδραση των διεθνών οργανώσεων των επαγγελματιών των βιβλιοθηκών, Αρχείων κ.λπ. που εξέφρασαν τις σοβαρές ανησυχίες τους σχετικά με την κύρια στόχευση της οδηγίας και τις σοβαρότατες συνέπειες που θα προέκυπταν γι' αυτούς τους φορείς από την κατάργηση των εξαιρέσεων. Στην Ελλάδα, δυστυχώς, καθηγητής του τμήματος Αρχειονομίας - Βιβλιοθηκονομίας του Ιονίου Πανεπιστημίου είναι ο εθνικός εκπρόσωπος του EPSINet (στόχος του οποίου είναι η

προετοιμασία των συνθηκών για την αποτελεσματική εφαρμογή της οδηγίας), αναθέτει μάλιστα στους μελλοντικούς αρχειονόμους και βιβλιοθηκονόμους πτυχιακές εργασίες με θέμα την οδηγία. Αλλά και το Τμήμα οργάνωσε σχετική ημερίδα η οποία εντασσόταν στις ενέργειες ενημέρωσης που πραγματοποιούν οι εθνικοί εκπρόσωποι του EPSInet στα κράτη-μέλη. Στην ημερίδα δυστυχώς δεν προσκλήθηκαν να καταθέσουν τις απόψεις τους φορείς όπως η Ελληνική Αρχαική Εταιρεία, για παράδειγμα, η οποία συγκεντρώνει στους κόλπους της μεγάλο αριθμό ελλήνων αρχειονόμων, ιστορικών, ερευνητών κ.λπ., αλλά ούτε, απ' όσο μπορώ να γνωρίζω τουλάχιστον, φορείς που εκπροσωπούν την κοινότητα των ερευνητών κ.λπ. Απ' όσο μπορώ επίσης να κρίνω από τα κείμενα των εισηγήσεων, που είναι διαθέσιμα στο διαδίκτυο, κατά τις εργασίες της ημερίδας δεν εκφράστηκαν επιφυλάξεις σχετικά με την οδηγία, εκτός ίσως από την εισήγηση του κ. Γιώργου Γιαννακόπουλου, τότε διευθυντή των Γενικών Αρχείων του Κράτους.

Ωστόσο, και με το σημερινό καθεστώς της εξαίρεσης οι συνέπειες για τα αρχεία, τόσο αυτά που φυλάσσονται από τους φορείς παραγωγούς, όσο και αυτά που απόκεινται στις αρχειακές υπηρεσίες, είναι σοβαρές.

Η πρώτη και βασική συνέπεια έχει σχέση με την ομαλή ροή του αρχειακού υλικού από τους φορείς παραγωγούς στην κρατική αρχειακή υπηρεσία. Σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, ο φορέας ο οποίος είναι αρμόδιος να αποφασίζει ποια τεκμήρια θα διατηρηθούν στο διηνεκές με βάση τόσο την αποδεικτική, όσο και την πληροφοριακή τους αξία είναι οι κρατικές αρχειακές υπηρεσίες, στις οποίες και εισάγονται τα διατηρητέα αυτά αρχεία. Ποια θα είναι όμως η τύχη του υλικού που θα γίνεται αντικείμενο εμπορικής εκμετάλλευσης μετά την πάροδο της περιόδου κατά την οποία έχει υπηρεσιακή χρησιμότητα; Είναι πιθανό το υλικό αυτό των δημοσίων φορέων παραγωγών να μην εισάγεται στην κρατική αρχειακή υπηρεσία όταν πάψει να έχει υπηρεσιακή χρησιμότητα, αλλά να φυλάσσεται στην υπηρεσία παραγωγό για εμπορική εκμετάλλευση, ακόμη και μετά την πάροδο της γενικής προθεσμίας των 30 ετών. Η ανησυχία αυτή εκφράστηκε στη συνάντηση των εκπροσώπων των εθνικών αρχειακών υπηρεσιών των ευρωπαϊκών η οποία πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα τον Ιούνιο του 2003 στο πλαίσιο της ελληνικής Προεδρίας.

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι αρχειακοί φορείς σήμερα εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, είναι πιθανό να ανακύψουν προβλήματα με μεγάλο μέρος του υλικού το οποίο απόκειται σε αυτούς.

Σύμφωνα με τη διατύπωση της παρ. 2 περ. ε και στ, η οδηγία δεν εφαρμόζεται σε «έγγραφα» τα οποία βρίσκονται στην κατοχή πολιτιστικών κ.λπ. ιδρυμάτων. Επομένως, δεν εξαιρούνται τα «έγγραφα» που απόκεινται σε αυτούς τους φορείς, αλλά κάτοχός τους είναι δημόσιος φορέας ο οποίος δεν εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Σύμφωνα με αυτή τη διατύπωση, λοιπόν, φαίνεται ότι δεν εξαιρούνται τα αρχεία τα διατηρητέα στο διηνεκές τα οποία μπορεί να απόκεινται στα Γ.Α.Κ. Αρχεία όπως τα ληξιαρχικά, για παράδειγμα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για γενετική έρευνα και αντιμετώπιση της ασθένειας Αλτσχάιμερ, για παράδειγμα (όπως έγινε με μεγάλη επιτυχία στη Γερμανία), αλλά και από ασφαλιστικές εταιρείες προκειμένου να εντοπισθεί προδιάθεση σε συγκεκριμένες ασθένειες και να αποκλειστούν από την ασφάλιση υποψήφιοι που παρουσιάζουν τέτοια προδιάθεση.

Σε ό,τι αφορά συνολικά τα δημόσια αρχεία και όχι μόνον όσα απόκεινται στις κρατικές αρχειακές υπηρεσίες τίθεται μια σειρά προβλημάτων. Ποιος θα αποφασίζει για το τι διατηρείται και τι όχι μετά την προθεσμία υπηρεσιακής χρησιμότητας; Με ποια κριτήρια; Μόνον ό,τι είναι εμπορικά εκμεταλλεύσιμο; Τι προβλήματα θα προκύψουν όταν στόχος δεν είναι η μακροπρόθεσμη διατήρηση της πληροφορίας και αξιοποίησή της σε ποικίλους τομείς, αλλά η αποκόμιση (άμεσου) κέρδους από την (κερδοσκοπική) εταιρεία; Οι αποφάσεις θα λαμβάνονται με κριτήρια αγοράς, με βάση το ποιες κατηγορίες πληροφοριών αποφέρουν κέρδη και ποιες όχι;

Σε ποια αρχεία θα δίνεται ιδιαίτερο βάρος και προτεραιότητα σε ό,τι αφορά την ταξινόμηση, ευρετηρίαση, εξασφάλιση κατάλληλων συνθηκών φύλαξης κ.λπ. και με ποια κριτήρια: με βάση την εμπορική τους αξία ή για ερευνητικούς, εκπαιδευτικούς, πολιτιστικούς σκοπούς;

Πώς θα γίνεται η περιγραφή του αρχειακού υλικού; Με ποια πρότυπα; Από ποιους; Ποιο θα είναι το επίπεδο ειδίκευσης, οι σχετικές εγγυήσεις κ.λπ., δεδομένης της τάσης ανάθεσης τέτοιων εργασιών σε εξωτερικούς συνεργάτες και όχι της απόκτησης τεχνογνωσίας, εξοπλισμού και προσωπικού από τους ίδιους τους δημόσιους φορείς, ώστε να αποκτούν αυτοδυναμία και να υπάρχει συνέχεια και ποιοτικό αποτέλεσμα σε αυτή τη δουλειά;

Αλλά και ζητήματα προσωπικών δεδομένων, δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας κ.λπ., εμφανίζονται με ιδιαίτερη πολυπλοκότητα στο χώρο των αρχείων, λόγω της μεγάλης ποικιλίας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του υλικού που διαχειρίζονται αυτοί οι φορείς. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, από αυτή την άποψη είναι η επιστολογραφία, λόγω των ιδιαίτερων προβλημάτων πρόσβασης, πνευματικής ιδιοκτησίας και προσωπικών δεδομένων που ανακύπτουν .

Πέραν όμως των ιδιαίτερων ζητημάτων, ο μεγάλο πρόβλημα της πρόσβασης στα αρχεία όμως παραμένει είτε οι αρχειακές υπηρεσίες εξαιρούνται είτε όχι. Το ζητούμενο είναι τι πρέπει να γίνει ώστε ο δημόσιος τομέας να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των καιρών για αυξημένη πρόσβαση στα αρχεία, διατηρώντας ταυτόχρονα το δημόσιο χαρακτήρα αυτών των λειτουργιών και υπηρεσιών. Τα θέματα αυτά φαίνεται ότι αντιμετωπίζονται ως δευτερεύοντα ή και καθόλου από την οδηγία. Ωστόσο, έχουν συζητηθεί αρκετές φορές μεταξύ των επαγγελματιών των αρχείων, στη χώρα μας ιδίως στο πλαίσιο των συνεδρίων και ημερίδων που έχουν οργανωθεί στο παρελθόν από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους και την Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία. Συνοπτικά, λοιπόν, αναφέρω εδώ ότι για να μπορέσει ο δημόσιος τομέας να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της κοινωνίας και το δικαίωμα στην πληροφόρηση να πάρει ουσιαστικό περιεχόμενο θα πρέπει να ασκηθεί μια πολιτική που να αντιμετωπίζει ζητήματα όπως, ενδεικτικά:

- Οργάνωση δημοσίων αρχείων με ενεργοποίηση θεσμού υπαλλήλων - συνδέσμων, πρόβλεψη θέσεων υπευθύνων αρχείου στους οργανισμούς των δημοσίων υπηρεσιών, εξασφάλιση του απαραίτητου εξοπλισμού για τη διαχείριση των αρχείων και των κατάλληλων συνθηκών φύλαξης, επιμόρφωση των δημοσίων υπαλλήλων σε θέματα οργάνωσης και διαχείρισης αρχείων κ.λπ.
- Εξοπλισμός και στελέχωση των αρχειακών υπηρεσιών.
- Καθιέρωση και διάδοση προτύπων.
- Κωδικοποίηση νομοθεσίας περί περιορισμών πρόσβασης - κατά κατηγορία αρχειακού υλικού, καθορισμός προθεσμιών, μετά την πάροδο των οποίων θα αίρονται οι περιορισμοί πρόσβασης.
- Δημιουργία και διατήρηση του ψηφιακού περιεχομένου σε συνθήκες αλλαγών της τεχνολογίας .
- Διεπιστημονική αντιμετώπιση πολύπλοκων ζητημάτων, όπως είναι τα ζητήματα των προσωπικών δεδομένων και της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να εκφράσω τη χαρά μου για την πραγματοποίηση αυτού του συνεδρίου που το μια ευτυχή συνάντηση των επαγγελματιών του χώρου της πληροφόρησης με τους νομικούς, που εμπλουτίζει την οπτική όλων μας. Εκείνο που θα επιθυμούσαμε - πιστεύω ότι εκφράζω και την επιθυμία των συναδέλφων μου αρχειακών- είναι αυτή η συνάντηση να έχει συνέχεια και να οδηγήσει σε επεξεργασίες που θα μας βοηθήσουν να

αντιμετωπίσουμε ιδιαίτερα πολύπλοκα προβλήματα της δουλειάς μας, αλλά και θα μας δώσουν τα απαραίτητα εφόδια, ώστε να υπερασπίσουμε πιο αποτελεσματικά το δημόσιο χαρακτήρα των φορέων μας και των υπηρεσιών που αυτοί προσφέρουν στην κοινωνία.